

Ten Geleide bij de tweede druk

Hoofdstuk 1

Militaire ethiek. Een algemene inleiding - Th.A. van Baarda en D.E.M. Verweij

1. Mazen in de wet, grijze zones en het belang van militaire ethiek; doel van dit boek
2. De verschillende 'lagen' van militaire ethiek; verhouding tot het integriteitbeleid
3. Uitgangspunten
  - 3.1. De relatie tussen de overheid en de samenleving
  - 3.2. De verhouding die de wetenschap van militaire ethiek van de militaire organisatie
  - 3.3. Onderwijskundige veronderstellingen
4. Onderwijs in militaire ethiek
  - 4.1. Een beeld van de mens; een beeld van de krijgsman
  - 4.2. Opleiding en vorming
5. Morele competentie
  - 5.1. Het cognitieve niveau
  - 5.2. Het affectieve (sensitieve) niveau
  - 5.3. Het volutieve niveau
  - 5.4. Consistentie tussen morele overtuiging en morele handeling
6. Integriteit

Hoofdstuk 2

Leiderschap in de praktijk – C.P.M. van Egmond

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Het doel: militair vermogen
- 2.3 Het doel en hoe daar te komen: formuleer, communiceer, controleer
- 2.4 De geleide
  - 2.4.1 Leiders en geleiden
  - 2.4.2 Wie doet wat?
  - 2.4.3 De geleide: conclusie
- 2.5 De leider
  - 2.5.1 Handen, hoofd en hart
  - 2.5.2 De positie van de leider in de krijgsmacht
  - 2.5.3 Conclusie
- 2.6 Verantwoordelijkheid
  - 2.6.1 Betekenissen van verantwoordelijkheid
  - 2.6.2 Krijgen
  - 2.6.3 Dragen
  - 2.6.4 Afleggen
  - 2.6.5 Krijgen, dragen en afleggen en de onderlinge relatie
  - 2.6.6 Fouten
  - 2.6.7 Misverstanden over verantwoordelijkheid
  - 2.6.8 Het afstaan van verantwoordelijkheid
- 2.7 Tenslotte

Hoofdstuk 3

Ethiek, commandantenverantwoordelijkheid en enkele dilemma's bij militaire operaties – Th.A. van Baarda

- 3.1 Inleiding
- 3.2 De beroepskeuze, ethiek en zingeving van het militaire beroep
- 3.3 Moreel correct gedrag en moreel incorrect gedrag – inleiding
  - 3.3.1 Waarom mensen zich niet aan de moraal houden (zelf-afmelding; moral disengagement)
  - 3.3.2 Verantwoordelijkheid en moreel correct gedrag
  - 3.3.3 Negen stappen die een commandant kan nemen om moreel incorrect gedrag tegen te gaan
- 3.4 Moreel (in)correct gedrag, schendingen van het recht en de rol van de commandant (command responsibility)
- 3.5 Dilemma's bij grondoperaties – algemeen
  - 3.5.1 Wat is proportioneel geweld?
  - 3.5.2 Het doelbestrijdingsproces (targeting)
  - 3.5.3 Gevechtsvoering en het vervaagde onderscheid tussen combattant en non-combattant (counter insurgency)
- 3.6 Slot

Hoofdstuk 4

Ethiek bij het Commando Zeestrijdkrachten – Th.A. van Baarda

- 4.1 Inleiding

- 4.2 Veiligheid op zee
- 4.3 Leiding geven en de rol van de commandant aan boord
- 4.4 Normen en waarden bij het CZSK
  - 4.4.1 De periode 1993-2006: TNT-rapport en Nowak
  - 4.4.2 De periode na 2006: naar nieuwe Gedragscode Defensie
  - 4.4.3 Waarden en normen: nog steeds 'zo civiel als mogelijk...?'
- 4.5 Achtergronden van het ethiekonderwijs bij de CZSK
- 4.6 Dilemma's op zee
  - 4.6.1 Inleiding
  - 4.6.2 Dilemma's onder operationele omstandigheden
  - 4.6.3 Dilemma's in vreedetijd of tijdens humanitaire omstandigheden
- 4.7 Conclusie

Hoofdstuk 5

Ethiek bij het Commando Landstrijdkrachten: vorming tot moreel competente militairen van 'spijkerbroek' tot veteraan – C.E. van den Berg en D.E.M. Verweij

- 5.1 Inleiding
- 5.2 Goed ingezet en goede inzet
- 5.3 Kenmerken en omstandigheden van KL optreden in relatie tot militaire ethiek
  - 5.3.1 Kenmerken en omstandigheden
  - 5.3.2 De relatie tussen de militair en militaire ethiek
- 5.4 Morele competentie
  - 5.4.1 Dilemma's tijdens inzet
    - 5.4.1.1 Dilemma van botsende positieve, nastrevenswaardige waarden en plichten
    - 5.4.1.2 Dilemma van alternatieven met ongewenste neveneffecten
    - 5.4.1.3 Handelen in onoverzichtelijke situaties
    - 5.4.1.4 Morele verleiding
  - 5.4.2 Het belang van dilemmatraining
- 5.5 Conclusie

Hoofdstuk 6

Ethiek en dilemma's bij het Commando Luchtmacht – Th.A. van Baarda en P.J.M. van der Heijden

- 6.1 Inleiding
- 6.2 De (voormalige) gedragscode KLu en de huidige algemene gedragscode
  - 6.2.1 De introductie van de voormalige gedragscode KLu
  - 6.2.2 Determinanten van een cultuur
- 6.3 Opleiding en training
  - 6.3.1 Morele competentie
  - 6.3.2 Het Ethisch Bewustwordingsmodel
- 6.4 Militaire ethiek
  - 6.4.1 De ontwikkeling van het ius in bello voor de strijd in de lucht
  - 6.4.2 Het proportionaliteitsbeginsel: lastig en ongrijpbaar
  - 6.4.3 Het vermijden van civiele slachtoffers
  - 6.4.4 Proportionaliteit en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens
- 6.4.5 De vervaging tussen civiel en militair
- 6.5 Conclusies en aanbevelingen

Hoofdstuk 7

'Zonder vrees en zonder blaam': morele dilemma's binnen de Koninklijke Marechaussee – J.L. Hovens en J.J. Baten

- Inleiding
- 7.1 De aard en positie van de Koninklijke Marechaussee
- 7.2 Het ontstaan van de gedragscode voor de Koninklijke Marechaussee
- 7.3 Waardeoriëntaties en gedragscode
- 7.4 Beschouwing
- 7.5 Uitgangspunten, visie en doelstelling: "Handhaven waar nodig, beschermen en stimuleren waar nodig."
- 7.6 De marechausseepraktijk
- 7.7 Morele dilemma's uit de praktijk
  - 7.7.1 De militaire context
  - 7.7.2 De civiele context
- 7.7.3 De beroepsethiek van de Koninklijke Marechaussee houdt niet op bij einde dienst.
- 7.8 P&O, opleidingen en leiderschap
  - 7.8.1 P&O
  - 7.8.2 Leiderschap

- 7.8.3 Opleidingen
- 7.8.4 BPV (BeroepsPraktijkVorming)
- 7.9 Tot slot

Hoofdstuk 8

Morele dilemma's in de militaire gezondheidszorg – A.J. van Leusden en M.J.J. Hoejenbos

- 8.1 Inleiding
- 8.2 De positie van de militair geneeskundige hulpverlener
  - 8.2.1 Juridisch referentiekader
  - 8.2.2 Uitzonderingen
  - 8.2.3 Officierseed en Artseneed
  - 8.2.4 De relatie met de patiënt
  - 8.2.5 De rol van de commandant
- 8.3 De zorg onder operationele omstandigheden
  - 8.3.1 De kwaliteit van zorg
  - 8.3.2 Triage
  - 8.3.3 Militaire noodhulp en humanitaire hulpverlening
  - 8.3.4 Geneeskundige humanitaire hulp en geneeskundige noodhulp
  - 8.3.5 Non Gouvernementele Organisaties (NGO's)
  - 8.3.6 Individuele geneeskundige noodhulp
  - 8.3.7 IJzeren voorraad
  - 8.3.8 Onpartijdigheid
  - 8.3.9 Gevangenen
- 8.4 Hantering van ethische dilemma's in de militaire gezondheidszorg
  - 8.4.1 Risicocommunicatie
  - 8.4.2 Professionaliteit
  - 8.4.3 Verantwoording (accountability)
- 8.5 Samenvatting en aanbevelingen

Hoofdstuk 9

Op het slappe koord? Ethiek en belangentegenstellingen bij de psy-chologische ondersteuning tijdens uitzendingen – J.M. Ambaum en L. Horstman

- 9.1 Inleiding
- 9.2 De psychologische ondersteuning bij uitzendingen
  - 9.2.1 Psychologische ondersteuning bij de voorbereiding op het operationeel optreden
  - 9.2.2 Preventieve taken in de voorbereidingsfase
  - 9.2.3 Voorlichting aan het thuisfront
- 9.3 Psychologische ondersteuning tijdens het operationeel optreden
- 9.4 Adaptatie
- 9.5 Psychologische ondersteuning na het operationeel optreden
  - 9.5.1 Vragenlijst nazorg krijgsmacht
- 9.6 Beroepsethische kaders van de militair psycholoog
- 9.7 Beroepsethisch handelen in de praktijk
  - 9.7.1 Botsende belangen
  - 9.7.2 Behandelen of iets anders?
  - 9.7.3 Vertrouwelijkheid, meer of minder
  - 9.7.4 Strafbare feiten versus geheimhouding
- 9.8 Wie controleert het ethisch handelen van de psycholoog?
- 9.9 Conclusie

Hoofdstuk 10

Morele dilemma's van bedrijfsmaatschappelijk werkers bij de Maatschappelijke Dienst Defensie – M. Meijer

- 10.1 Inleiding en vraagstelling
- 10.2 Primaire processen in bedrijfsmaatschappelijk werk bij Defensie
- 10.3 De beroepscode voor maatschappelijk werk
- 10.4 Gedragscodes bij het ministerie van Defensie
- 10.5 De praktijk van maatschappelijk werkers bij Defensie
- 10.6 Geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht voor bedrijfsmaatschappelijk werkers
- 10.7 Conclusies en aanbevelingen

Hoofdstuk 11

Defensie en het integriteitbeleid - C. Verwoerd

- 11.1 Inleiding

- 11.2 Integriteitbeleid
- 11.3 Handhaving
- 11.4 De Commissie Staal
- 11.5 De praktijk van de integriteit bij het Ministerie van Defensie
- 11.6 De Centrale Organisatie Integriteit Defensie (COID)
- 11.7 Samenvatting

Hoofdstuk 12

Socrates in de krijgsmacht: de rol van het Socratische gesprek in militaire opleidingen – D.E.M. Verweij en M.J. Becker

- 12.1 Inleiding
- 12.2 In gesprek met Socrates
- 12.3 De noodzaak zelf te leren denken
- 12.4 De verhouding tussen het socratisch gesprek en moraliteit
  - 12.4.1 Het fundamentele karakter
  - 12.4.2 Het persoonlijk karakter
  - 12.4.3 Het 'open eind' karakter
  - 12.4.4 Het situationele karakter
- 12.5 Relativisme
- 12.6 Het Socratische gesprek: het zandlopermodel
- 12.7 Het zandloper model in de praktijk
- 12.8 Evaluatie: diversiteit in krijgsmachtonderdelen

Hoofdstuk 13

Morele oordeelsvorming met een dynamisch model – Th.A. van Baarda

- 13.1 Inleiding
- 13.2 Morele vorming en het kunnen oordelen en kiezen
- 13.3 Het proces van oordeelsvorming
  - 13.3.1 De 'kenweg' en de 'keuzeweg'
  - 13.3.2 Het stromingsmodel
  - 13.3.3 Morele aspecten in het stromingsmodel
  - 13.3.4 De plaats van morele aspecten in het stromingsmodel
  - 13.3.5 Veld (b): feiten
  - 13.3.6 Veld (c): gedachten
  - 13.3.7 Veld (d): doelen
  - 13.3.8 Veld (e): middelen
  - 13.3.9 Veld (a): keuzemoment en kiezer

Hoofdstuk 14

Uitwerking voor docenten: morele oordeelsvorming met een dynamisch model – Th.A. van Baarda

- 14.1 Inleiding
- 14.2 Hoe zet ik een cursus op aan de hand van het stromingsmodel?
  - 14.2.1 Algemeen
  - 14.2.2 Opwarmers
  - 14.2.3 Introductie van het stromingsmodel door de docent
  - 14.2.4 Eerste oefening: de statische vier velden oefening
  - 14.2.5 Tussenstand
  - 14.2.6 Verdere introductie door de docent
  - 14.2.7 De dynamische vier velden oefening
- 14.3 Een dilemma uitgewerkt
  - 14.3.1 De casus
  - 14.3.2 Het stromingsmodel toegepast
- 14.4 Zes gesprekstypen uit het stromingsmodel en verdere oefeningen
- 14.5 Oogmerken bij de introductie van het stromingsmodel

Hoofdstuk 15

Een aantal oefendilemma's – S.H. Springer

- 15.1 Inleiding
- 15.2 Het dilemma van de pelotonscommandant
- 15.3 De geblokkeerde brug
- 15.4 Zich verzettende Irakese wapensmokkelaars
- 15.5 De fanatieke kapitein
- 15.6 De sergeant met huwelijksproblemen

- 15.7 De uitzending naar Afrika
- 15.8 Groeten uit Afrika
- 15.9 De slag bij Sweet Lake City
- 15.10 Het bedreigde voedselkonvoi

Bijlagen

- Bijlage 1** Verschillende ethische benaderingen
- Bijlage 2** Het dilemma van Admiraal Woodward
- Bijlage 3** De Gedragscode Defensie (2007)
- Bijlage 4** De gedragscodes van Defensie en van de krijgsmachtdelen (1994-2007)
- Bijlage 5** Beroepscode voor de maatschappelijk werker
- Bijlage 6** Gedragscode voor vredessoldaten van de Verenigde Naties (1997)
- Bijlage 7** Gedragscode van de VN missie in de Democratische Republiek Congo inzake seksueel misbruik (2003)
- Bijlage 8** Code van de Landmacht VS

Literatuurlijst

Cumulatief trefwoordenregister voor het basisboek en het praktijkboek Militaire Ethiek

Over de auteurs